

Роль народних традицій та звичаїв у формуванні феноменальності родини Косачів

Здійснено спробу аналізу одного із аспектів родинного життя Косачів – народних звичаїв та традицій на основі чого з'ясовано їх роль у формуванні феноменальності цієї сім'ї у національно–культурному відродженні України.

Ключові слова: народні звичаї та традиції, національно–культурне відродження, феноменальність, націотворення.

В умовах стрімкої глобалізації та поглиблення урбанізаційних процесів в світі, у тому числі і України, коли самотні оригінальні риси народу свідомо кладуться на «музейну полицю», дуже важливим, на наш погляд, є збереження в побуті та житті сучасної родини традицій та звичаїв, що вироблялись її предками протягом сторіч. Без «живих» звичаїв і традицій не може бути «живого» народу.

Вивчення та аналіз ролі народних звичаїв та традицій у родинному житті на наш погляд є актуальним для сьогоденного українського суспільства в цілому.

За досить тривалий час тотального наступу імперій на національну самоідентифікацію в умовах бездержавного життя, українцю, не побоюючись бути звинуваченим у сепаратизмі, випала історична можливість не тільки вивчення традицій та звичаїв свого народу, а можливості їхнього відродження у повсякденному житті. Повернення до народних традицій та звичаїв у сім'ї має забезпечити українську націю від втрати нею своєї національної самотності та національної державності, а сам народ – від втрати своє національної самоідентичності.

Схожу картину ми можемо спостерігати на різних етапах історичного процесу. Але особливо помітний інтерес до народної культури виник у наших предків в ХІХ ст. – періоді українського національного відродження. Саме тоді все інтенсивніше починають культивуватись та популяризуватись традиції та звичаї серед українського населення родини Косачів, Драгоманових, Коцюбинських, Лисенків, Старицьких. Важливу роль у цьому процесі відіграли рухи тогочасної передової інтелігенції: «харківських романтиків», «братчиків», «хлопоманів», народників. Завдяки участі у них, поширюється в літературі та мистецтві повернення в рідну стихію. Але увагу в нашому дослідженні ми хочемо акцентувати саме на родині Косачів, яка всупереч всім труднощам імперської епохи в своєму сімейному колі зберігала українські народні звичаї та традиції, намагаючись ознайомити з ними широке коло представників тогочасної українофільської інтелігенції, що і допомогло їй виховувати та подарувати людству таких геніїв українського поетичного слова, як Олена Пчілка та Леся Українка.

Проблемі ролі народних звичаїв у родинному житті Косачів присвячено студії таких дослідників: Денисюк І. [3], Комзюк В. [8], Маковська Г. [9], Мерзвинська Л. [10], Ошуркевич О [11].

Наукова новизна нашого дослідження полягає у спробі аналізу одного з аспектів родинного життя Косачів – ролі народних звичаїв та традицій у формуванні феноменальності цієї сім'ї у національно–культурному відродженні України.

Наше дослідження присвячене тому поколінню Косачів, в якому зростала Леся Українка, тому що саме воно стало бар'єрним у сфері шанування народної культури, порівняно з попередніми поколіннями цього роду.

Говорити про феномен цієї сім'ї у площині шанування українських традицій та звичаїв неможливо не нагадавши про ті суспільно–політичні умови, за яких жила родина Косачів–Драгоманових на той час.

Сім'я Косачів – дворянська родина, яка жила на українській землі українським життям: відчувала себе частиною українського народу, переймалась його турботами, визнавала його мову, шанувала народні традиції та звичаї та, популяризуючи їх, дбала про їхнє збереження для нащадків. Але суспільно–політичні умови в тогочасній під-

їх із найменшого віку. Згодом для них рідними стали навколишні «сезонні» звичаї, оповідання, пісні — шедрівки, колядки, веснянки, а крім того, — величезна кількість всього «позасезонного» та «всесезонного» [10, с.42]. Діти Косачів також змалку ходили в національному одязі [8, с.21].

Підрісши, Леся стала записувати в окремий зошит слова почутих пісень, а мелодії запам'ятовувати. Подруга Лесиних дитячих років, Варвара Дмитрук, пригадувала: «Дуже любила Леся музику, а особливо пісні наші охоче слухала. Щонеділі посилала мене скликати дівчат до себе. Збиралися ми під каштанами в саду. Пригощала Леся всіх, а тоді веселилися, танцювали, пісень своїх співали. А Леся сидить і слухає. Сподобається яка пісня їй особливо, вона ще раз попросить заспівати та й запише слова. Всі пісні наші знала. Було на другий день заспіває та й запитує, чи правильно вона співає. І ніколи не помилялася» [11, с.91]. Жителька с. Колодяжного, Ганна Поліщук, переповіла, як Леся ходила на свято Івана Купала: «На свято Купали, коли сільські дівчата й парубки палили за селом на вигоні купалу, приходила і Леся. Вона слухала пісні, які тут співали, дивилась, як гуляли і це все записувала в зошит...» [7, с.77–78].

Уже пізніше 1908 р. Леся Українка зі своїм чоловіком Климентом Васильовичем Квіткою організували власним коштом етнографічну експедицію на Полтавщину, щоб записати на фонографі мелодії українських народних дум. Було зібрано багато цінних матеріалів для видання в майбутньому дум із нотами. Багато народних пісень поетеса знала сама, незадовго до смерті проспівала їх К. Квітці. «Сі пісні, — згадував Климент Квітка, — переймала Леся Українка від люду свого рідного і коханого волинського краю в дитячі літа і в ранній молодості...» [8, с.37].

На наш погляд, не менш вагомим значення в утвердженні національної самосвідомості та вихованні дітей у родині Косачів відіграло використання української мови, як мови родинного спілкування. Так, утверджуючи українську мовою у родинному житті, як рідної мови, мати, Ольга Косач, започаткувала у власній сім'ї культурні традиції, відмінні не лише від традицій тогочасних дворянських родин, в т. ч. сім'ї свого чоловіка, але й від традицій сім'ї, з якої вийшла сама, — всі вони були досить зрусіфікованими. Якщо, приміром, листування зі своєю матір'ю — Єлизаветою Драгомановою — вона вела, за рідким винятком, російською, то Лесині листи до неї писалися вже тільки українською [7, с.55].

За таких обставин, щоб почати навчати своїх дітей українською, Ользі Петрівні довелося умовити власного чоловіка на відчайдушний за тієї ситуації крок. З приводу цього вона писала: «...Я «наважилася» і завше оточувала дітей такими обставинами, щоб українська мова була їм найближчою, щоб вони змалку пізнавали її якнайбільше». У такий спосіб матір'ю був здійснений не тільки вибір мови для своїх дітей, але й вибір національної ідентичності. Наголосимо: саме матір'ю, оскільки батько української мови не знав [9, с.61–62].

І тому після завершення будівництва їхньої оселі в с. Колодяжному й переїзду туди родини, малі Косачі поринули у добре відому їм народну стихію. Серед сільського люду вони почувалися невимушено й комфортно [7, с.76]. Улітку Леся та Михайло допомагали доглядати посаджений город, порядкували в квітнику. Крім того, рано навчившись шити й вишивати, Леся годинами займалася рукоділлям. Оксана Стешенко, подруга сім'ї, котра не раз гостювала у Косачів в с. Колодяжному, пригадувала: «Які чудові сорочки вона [Леся – авт.] вимережувала! Вона часто шила собі й своїм сестрам щось з убрання. А малечку шила убрання своїм лялькам» Улюбленою справою дівчинки було й випікання хліба [14, с.19].

«Наша сім'я жила в надто близьких стосунках з селянами, — згадувала Ольга Косач–Кривинюк. — Усі ми, в тому числі й Леся, мали серед колодяженців не лише знайомих, а й приятелів, товаришок, тому їх побут незадовго став нам відомим, а надалі й рідним. Ми, діти, так міцно зрослися зо всім колодяженсько–полісько–волинським, що вважали себе тоді й потім все життя не за чернігівців, як батько, не за полтавців, як мати, а за волинян–поліщуків» [14, с.50].

Зі спогадів сучасників видно, що Косачі вирізнялись доброзичливим ставленням до селян. Наприклад, Варвара Дмитрук так згадує день приїзду панів Косачів до села Колодяжного: «...Коли коляска спинилася, з неї зискочили хлопчик і дівчинка, а слідом вийшли чоловік і одягнена в широку чорну сукню пані. Росту обоє були середнього.

Жінка держала на руках дитину. Всі разом чемно поклонилися селянам» [14, с. 74]. Таке поводження панської сім'ї, на нашу думку, відразу привернуло симпатію селян.

Дійсно, як оцінює Олекса Ошуркевич, у самих колодяженців стосунки з Косачами, що називається, склалися. Звісно, у сприйнятті простого люду Косачі за умовами та стилем життя були панами, однак жилося їм поряд з ними непогано. Комусь Косачі допомагали збудувати нову хату, чинює корову погодилися взяти до свого хліва, оскільки в її господарів не було змоги утримати худобину, когось пробачили за те, що рубав панський березняк, а когось – за крадіжку кількох мішків картоплі [14, с. 78]. Завдяки Петру Косачу молодим парубкам вдавалось уникати служби в царській армії («за сорок років з Колодяжного пішло тільки два хлопці у солдати»), а жінки з малолітніми дітьми були влячні пані Косач за подарунки – одяг, їжу, солодоші [14, с. 78]. Наймолодша донька Косачів Ізидора Косач–Борисова згадувала: «З колишніми селянами, особливо колодяженськими, всі члени нашої родини були в широкіх приятельських, взаємно доброзичливих відносинах... Не раз я отак чула, як колодяженці говорили про нас дуже прихильно, завжди з пошаною, приязню. Ніхто з нас, дітей, не виявляв ні до кого з них, що ми «панські» діти, а вони – слуги, і ми широкі в взаємно люблячі одні одних. Ми завжди старались увійти в їхні інтереси, а вони багато нам робили приємностей не «по долгу служби», а просто з приязні» [13, с. 44].

Узагалі про Ольгу Петрівну говорили, що «мати Лесі... була добра й прихильна до народу», а про старого Косача – по-різному: «старий Косач був добрий чоловік» і – «батько був трохи сердитий», проте «все ж задовольняв їх [селян. – авт.] прохання» [9, с. 45]. «Косачі добрі», «У Косачів я десять років прослужив наймитом... Родина з людьми обходилась добре... До людей ставились дуже добре, не так, як інші пани», – пригадували через багато літ колодяженці [7, с. 85].

На фоні інших поміщиків, як зазначає дослідник І. Пашук, Косачі були «своїми», милосерднішими, не протиставляли себе простому люду, не цуралися його віри й мови, любили разом із ним одну і ту ж саму землю, тобто народ з його духовною культурою та спадщиною, серед якого вони жили і творили, був для них саме тим невчирним життєствердним джерелом. Минуле цієї землі відчували «своїм» минулим [12, с. 27].

Щороку відзначалися в родині роковини Т.Г. Шевченка. Про одне з таких свят В. Дмитрук залишила спогади: «В білому домику [в помісті Косачів й донині стоїть два будинки – білий та сірий – авт.] святкували Шевченкові роковини. Леся і брат Михайло часто розказували нам про Тараса Шевченка, читали про дівчину Катерину, обдурену москалями, про сліпого козаря. До Шевченкового свята готувалися за кілька днів: прибирали, на кухні пекли пиріжки, Петро Антонович привозив з Ковеля цукерки. Увечері, як сходилися люди, всіх розсаджували у великій кімнаті, частували. На столі під рушником стояв портрет Шевченка, де Тарас Григорович був у великій смушквій шапці і з козацькими вусами. Перед портретом запалювали свічку. Стіл великий такий... Посідаємо навколо, а Леся біля портрета Тараса. Поставляють його в кінці столу, підіпруть, рушниками прикрасять. Сама Леся вишивала той рушник для Шевченка. Читали про Катерину, гайдамаків...» [8, с. 10]. Для колодяженської дітвори та молоді то була велика подія [11, с. 90].

Говорячи про українські традиції та звичаї, якими родина Косачів буквально жила, знаходячи в них неабияку силу для творчого натхнення, необхідно звернути увагу також на побут сім'ї. Адже, самотній інтер'єр «Сірого будинку», в якому вони проживали, потопав у розмаїтті вишиванок, і, «дихає теплом української гостинності, промовляє ніжним леготом народної пісні, яка так шанувалась у родині» [8, с. 11]. Середина вітальні займають великий стіл під білою вишитою пологняною скатертиною і стільці. На стіні портрет Т.Г. Шевченка у вишитому рушнику [8, с. 11]. Словом, увесь інтер'єр, на нашу думку, виразно говорить про своїх власників, як про великих знавців та поціновувачів етнографічних особливостей українського народу та палких прихильників народної культури.

Отже, родина Косачів, незважаючи на бездержавне становище українських земель та за умов масового переходу українських дворян в лоно імперської культури, все ж зберігала у своєму сімейному колі народні традиції та звичаї. У цьому й приховується вся феноменальність цієї родини, який природно був обумовлений такими чинниками, як безпосереднє життя серед українських селян, розуміння їхніх потреб, тісне співіс-

нування з народним побутом і культурою, прагнення до духовної близькості зі своїм народом, почуттям єдності з ним. Виховання дітей у такій сім'ї мало чітко окреслений народний характер: рідна мова, звичаї, традиції, обряди, ритуали та символи, бережливе зберігання та передача з покоління до покоління досвіду родинного виховання. Саме до цих речей сучасна українська родина починає повертатися, як до невмирущих джерел, адже саме в родині дитина здобуває перші уроки життя. Тільки така українська сім'я, як Косачі, змогла виховати і подарувати нащадкам такого неперевершеного генія українського поетичного слова, як Леся Українка.

Список використаних джерел

1. Бабишкін О., Курашова В. Леся Українка: Життя і творчість / О. Бабишкін, В. Курашова. – К.: Видавництво художньої літератури, 1955. – 478 с.
2. Василенко Н. Катеринослав у житті і творчості родини Драгоманових–Косачів / Н. Василенко // Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури: матеріали III Все–укр. наук.–практ. конф. – Луцьк, 2006. – С.90–93.
3. Денисюк В. Родина Косачів / В. Денисюк // Денисюк В. Літопис Камінь–Каширщини / В. Денисюк. – Луцьк, 2001. – С. 291–298.
4. Драй–Хмара М. Леся Українка: життя й творчість / М. Драй–Хмара. – К., 1926. – 156 с.
5. Лариса Петрівна Косач–Квітка. (Леся Українка): Біографічні матеріали, спогади, іконографія / Ред. О. Біланюк. Автор проекту і вступної статті Т. Скрипка. – Нью–Йорк – Київ: Факт, 2004. – 448 с.
6. Леся Українка: документи і матеріали, 1871–1979 / Леся Українка. – К.: Наукова думка, 1971. – 488 с.
7. Кармазіна М. Леся Українка / М. Кармазіна. – К.: Вид. Дім «Альтернативи», 2003. – 415 с.
8. Комзюк В. Історія садиби Косачів у селі Колодяжному в документах і спогадах / В. Комзюк // Волинський музей: історія і сучасність: наук. зб. – Луцьк, 1999. – Вип. II. – С. 111–122.
9. Маковська Г. Особливості виховання дітей у родині Косачів / Г. Маковська // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки: педагогіка, психологія. – Луцьк, 1997. – Вип. 7. – С. 61–62.
10. Мерзвинська Л. Традиції, народні свята та обряди в родині Косачів / Л. Мерзвинська // Минуле і сучасне Волині й Полісся: народна культура – шлях до себе: матеріали Волин. обл. наук.–ет–ногр. конф. – Луцьк, 2003. – С. 41–43.
11. Ошуркевич О. Родина Косачів у спогадах волинян / О. Ошуркевич // Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури: матеріали II Всеукр. наук.–практ. конф. – Луцьк, 2001. – С. 89–91.
12. Пашук І. Родина Косачів і Рівненщина / І. Пашук // Леся Українка та родина Косачів в контексті української культури: тези та матеріали Всеукр. наук.–практ. конф. – Луцьк, 1996. – С. 27.
13. Рибчук С. Колодяженське оточення родини Косачів / С. Рибчук // Леся Українка і родина Косачів в контексті української та світової культури: матеріали II Всеукр. наук.–практ. конф. – Луцьк, 2001. – С. 95–101.
14. Ошуркевич О. Родина Косачів і волиняни: спогади, перекази / записи, впорядкув. і прим. О. Ошуркевича. – Луцьк: Волин. обл. друк., 2002. – 62 с.

Кольяда І.А. Роль народних традицій і обычаїв в формуванні феноменальності сем'ї Косачей

Осуществлена попытка анализа одного из аспектов семейной жизни Косачей – народных обычаев и традиций на основе чего выяснено их роль в формировании феноменальности этой семьи в национально–культурном возрождении Украины.

Ключевые слова: народные обычаи и традиции, национально–культурное возрождение, феноменальность, национальное возрождение.

Kolyada, I.A. The role of national traditions and customs in formation of phenomenality family Kosachev

Article is devoted to trying to analyze one aspect of family life Kosachev – the role of folk customs and traditions in shaping phenomenality this family in the national and cultural rebirth of Ukraine.

Key words: folk customs and traditions, national and cultural revival, phenomenality, sense formation of nation.